

Szignetek, reklámgrafikák és ex librisek

LÁTOGATÁS KELLNER ISTVÁN KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN

Vasné dr. Tóth Kornélia

Az első magyarországi bibliofil szervezet, a Magyar Bibliofil Társaság 1920-ban alakult meg. Létrejöttéig hazánkban az 1909-ben alapított Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete tömörítette a műgyűjtés, a bibliofília iránt elkötelezettek rétegét, a céh grafikai szakosztálya vállalta magára az első ex libris gyűjtő kör szerepét. Az egyesület tagságában szerepelt a könyv- és könyvjegygyűjtőként is ismert kereskedő, műgyűjtő Kellner István (1892–19?), aki 1919. március 15-én Budapest IV. kerületében, a Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utca 10. szám alatt nyitotta meg könyvkereskedését, antikváriumát. Erről így vallott: „Magam is

amatőr-könyvgyűjtő voltam még rövid idővel ezelőtt és a könyvek iránti szeretet vitt rá, hogy szép könyvek terjesztésével foglalkozzam, hogy könyvesboltomat megnyissam.” (Kellner István könyvesboltjának kiállítása az Ernst-Múzeumban, előszó: Kellner István, Budapest, 1919, 3–4.) Az 1919. februári cégbírósi bejegyzés szerint ő volt a könyvkereskedés tulajdonosa, a cégvezetői feladatokat pedig Glock Rezső látta el. Az épület 1898-ban L. Hubert József tervei szerint épült eklektikus stílusban, mely arculatát a mai napig megőrizte, ahogyan az idei évben készült fotó is mutatja. (1. ábra)

Kellner műgyűjtői tevékenysége összefonódott kereskedői, könyvkiadói tevékenységével, melyek révén kiterjedt kapcsolatokra tett szert. Ezt bizonyítják a boltjának aktuális készletéről megjelentetett katalógusai is.

Magyarországon a századfordulón még nem működött önálló ex libris egyesület, a műfaj iránt érdeklődők ezért részben külföldi társaságok kötelékébe csatlakoztak. Kellner az osztrák és a német egyesület (Österreichische Exlibris-Gesellschaft, Deutscher Verein für Exlibriskunst und Gebrauchsgraphik zu Berlin) tagjaként sok gyűjtővel és grafikkal kerülhetett kapcsolatba. A korszak neves

magyar és külföldi művészei készítettek ex librist a rendelésére, köztük a magyar Conrad Gyula (1877–1959), Divéky József (1887–1951), Gara Arnold (1882–1929), Gaál Margit (1898–?), György Antal (18?–19?), Baranski Emil László (1877–1941), Szenes (Dugo) András (1895–1957), Belányi Viktor (1877–1955) és Semjén Ferenc (1885–1948). Külfölddel is jó kapcsolatokat ápolt, többek között az osztrák Franz von Bayros (1866–1924) és Emil Ranzenhofer (1864–1930), a belga Armand Rassenfosse (1862–1934), a német művészek közül pedig Karl Ritter (1888–1977), Karl Blossfeld (1892–1975), Fritz Bötel (1896–1984), Friedrich Otto Muck (1882–1960) és Willi Geiger (1878–1971) alkottak számára könyvjegyet. A nevére szóló grafikák duplumpéldányaival – és egyéb beszerzett grafikkal – Kellner megindíthatta a cserét és az adásvételt, így téve szert egyre nagyobb kisgrafikai, ex libris gyűjteményre.

A német ex libris egyesület cserejegyzéke szerint már 1912-ben rendelkezett több Bayros ex libriszel és saját maga által készített klisé lapokkal is, emellett osztrák művészekről rézkarcokat is cserélt, és az ex librisek mellett plakátokat, visitkártyákat (Besuchskarten) is gyűjtött és kínált cserére. Kellner könyvesboltját, nagy könyvgyűjte-

1. ábra. Budapest, Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utca 10. (Fotó: Vasné dr. Tóth Kornélia, 2024)

ményét és grafikai anyagát reklámozandó több kiváló művéssel készítettett ezt hirdető reklámgrafikát, szignetet (emlémmát) és ex librist. Ezek nemegyszer a cégek funkcióját töltik be, azaz gyakran tartalmaznak olyan információkat, mint például a cég (a szakma) neve, logója, tevékenységi köre vagy elhelyezkedése. A tervezésüknél fontos szempont a látványosság és az egyedi megjelenés, hogy felkeltse a figyelmet és emlékeztetes legyen. Nemcsak azonosító és reklám célt szolgálnak, hanem az adott szakma hagyományait is őrzik. A cégek lehetnek egyszerű táblák vagy komplexebb grafikai alkotások is. A Kellner üzlete nevére szóló grafikák ikonográfiájának gyakran ismétlődő eleme a szakma jelképeként a könyv, valamely művészjelkép, illetve a nagyobb méretű grafikákon ezen túl a könyvkereskedés belső terének bemutatása.

A saját maga által készített ipsecit lapok mellett többek között Gróf József, Gara Arnold, Zádor István, Conrad Gyula és Fritz Bötöl neve említhető, akik Kellner könyvállományát és könyvkereskedését grafikán is megjelenítették. E művek

2. ábra. Cégkártya, Kellner István rézkarca (Lelőhely: IM, lelt. sz.: ELT 45.81)

részben magyar, részben német és francia nyelvűek.

Kellner saját maga is tervezett reklámgrafikákat könyvesboltja és kiadóhivatala számára, ezek egyikén „Stefan Kellner Maler u. Radierer” felirattal, levélfüzés keretben két művész festőpalettát tart. A kép rézkarceljárással készült. (2. ábra)

A kiadó által alkalmazott jelvényen – többnyire a könyv előzéklapjának jobb felső sarkába írva – Kellner István nevének kezdőbetűi, azaz a KI monogram szerepel. Ezt mutatja be Simon Melinda *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1921–1940 / Hungarian printers' and publishers' devices 1921–1940* (Budapest, 2023) című könyve is. (3. ábra)

3. ábra. Kiadói jelvény (Lelőhely: *Kiadói és nyomdászjelvények...*)

Némely esetben a külföldi Stephan (Stefan) Kellner név rövidítéseként az S K látható a kiadványokon. Erre példa Kellner Stefan *Ex libris und Gelegenheitsgraphik* (Budapest, 1921) című műve, melynek belső címlapján középen fenn, a mintába beépülve látható a monogram.

Az idén 80 éve elhunyt Gróf József (1892–1944) grafikus, iparművész, belsőépítész, bélyeg- és bútortervező több szignetet is készített Kellner könyvkereskedése számára. Tanulmányait 1912-ben fejezte be az Iparművészeti Iskolán, ahol Kozma Lajos tanítványa volt. Sokrétű alkotóként könyvet illusztrált, plakátokat készí-

tett, bútortervezéssel is foglalkozott. Kellner István könyvesboltja és kiadóhivatala részére több pecsétszerű, ovális vagy kör alakú, kis méretű szignetet tervezett, melyeket a *Magyar Grafika* folyóirat is közzétett 1921. októberi számában (https://epa.oszk.hu/02500/02506/00020/pdf/EPA02506_magyar_grafika_1921_10.pdf). A szignetek mint identifikációs elemek a könyvesbolt és kiadó szellemi horizontját, szakmai céljait hivatottak kifejezni. Az egyik emlémaszerű kisgrafikán „Kellner Budapest” felirattal ovális, baldachinos keretben díszes, faragott olvasópulton nyitott könyv látható a könyvkereskedés jelképeként. (4. ábra)

4. ábra. Szignet, Gróf József fametszete (Lelőhely: *Magyar Grafika*, 1921/10.)

A „Kellner István könyvesboltja, Budapest” többsoros szöveget tartalmazó szignet körben növényi motívumokkal díszített. A „Kellner István kiadása” feliratú kiadói jelvényen a dombokból kiemelkedő nagy, stilizált virágmotívum két oldalán látható KI monogram is a tulajdonosra utal. (5. ábra)

Egy, a címereket idéző szignet középpontjában korona látható, amelyet két oldalról kifelé forduló oroszlánok tartanak. A koronából növény-

5. ábra. Szignet, Gróf József fametszete (Lelőhely: Magyar Grafika, 1921/10.)

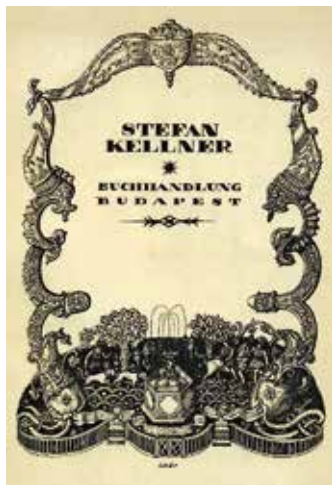
motívum hajt ki, alatta „SKI” monogram, melyben a K a Kellner, az S a Stefan, az I az István nevet rövidíti. (6. ábra)

6. ábra. Szignet, Gróf József fametszete (Lelőhely: Magyar Grafika, 1921/10.)

Nagyobb méretű, és a könyvcímlapokhoz hasonló aprólékos kidolgozottságot mutat Gróf József „Stefan Kellner Buchhandlung, Budapest” feliratú dekoratív reklámgrafikája. Ez a szövegen túl nem utal a könyvesboltra, idilli világot, parkot mutat be szökőkúttal, fákkal, virágokkal, lovagló és sétáló emberekkel, két kutyával. A díszes keret felül virágos címerben végződik. A grafika latin felirata: „[Ede,] bibe, lude, post mortem nulla voluptas”, azaz '[Egyél,] igyál, játsszál, a halál után úgyszincs semmi élvezet'. Ez az epikureusok jelszava volt, akik azt

hirdették, az ember legfőbb életcélja, hogy minél boldogabb legyen. (7. ábra)

7. ábra. Gróf József reklámgrafikája (Lelőhely: Magyar Grafika, 1921/10.)

A grafika érdekessége, hogy vázlatban (tervként) fennmaradt ipse fecit lapként is, azaz Gróf József saját nevére és címére szólóan, melyet az Iparművészeti Múzeum gyűjteménye őriz (leltári szám: KRTF 2240).

Az autodidakta módon tanuló Gara Arnold (1882–1929) festő, rézkarcoló, grafikus és keramikus 1905-től volt kiállító művész. Kellner könyvkereskedése számára készült cég hirdetményén („Kellner István, Budapest, IV. Koronaherceg-utca 10. Ritka, szép könyvek, bibliophil kiadások, grafikák”) is hangsúlyozza az árusított könyvek szépségét és ritkaságát, másrészt utal a grafikákra is, melyek Kellner gyűjteményének jelentős részét tették ki. A Kellner által beszerzett erotikus vonatkozású és művészi értékkel bíró könyvek, grafikai alkotások

a gyűjtők egy rétege számára különösen nagy értékkel bírtak, és magas áron keltek el. Gyűjteményének erotikus vonalát hangsúlyozandó szerepelnek az előbb említett alkotáson a nagytítóval könyv fölé hajló férfi körül női aktok. (8. ábra)

8. ábra. Gara Arnold rézkarca (Lelőhely: OSZK, jelzet: Exl.K/186)

Gara Arnold 1922-ben készült „Aus der Kunsthandlung Stephan Kellner” feliratú rézkarca is Kellner műkereskedésének sokrétűségét, benne a grafikák (női aktok és portrék stb.)

9. ábra. Gara Arnold rézkarca (Lelőhely: IM, lelt. sz.: ELT 42.70.a)

kiemelten fontos szerepét hangsúlyozza. (9. ábra)

A leginkább portréfestőként ismert, de grafikusként is jelentőset alkotó Zádor István (1882–1963) Budapesten, majd 1906-tól Párizsban, 1909-től Firenzében képezte magát. 1916-ban volt az első egyéni kiállítása a Nemzeti Szalonban Budapesten. Az első világháborúban haditudósítóként működött, riportrajzokat készített, majd 1919 végétől Németországban élt. Ekkor, 1920-ban alkotta Kellner számára a könyvesboltját hirdető grafikát német felirattal, megadva a tulajdonos budapesti elérhetőségét: „Stefan Kellner. Budapest IV., Kronprinzgasse 10. Schöne seltene Bücher, Graphik”. A fényárnyék hatásokra épülő litográfián fotelban ülő, olvasó férfi alakja rajzolódik ki, körülötte szétszórva grafikák láthatók. (10. ábra)

10. ábra. Zádor István litográfiája (Lelőhely: OSZK, jelzet: Exl.K/197)

Erre az alkotásra sokban emlékeztet Kellner István saját maga részére készített ipse fecit grafikája („Ex libris Stefan Kellner” felirattal) az ablak

mellett fotelban ülő, olvasó Kellner alakjával. Szemben üveges vitrinben könyvek, felette keretezett kép, a szobában földig érő függönyök.

A könyvkereskedés mint a társasági és társadalmi élet színtere jelenik meg Kellner István több ex librisén. Kellner könyvkereskedésében olvasni szerető emberek találkozhatnak egymással és oszthatták meg tapasztalataikat. A jó kereskedő tudja, hogy nemcsak terméket, hanem szolgáltatást is kell nyújtania. Törődnie kell a vásárlókkal, éreztetni velük, hogy számára az ő kérésük a legfontosabb. Ez a bensőséges hangulat az, ami megfogja őket, és amitől visszatérő vevőkke válnak. A könyvkereskedésre utaló motívumkincs fő elemeként a telepakolt könyvespolcok és műkincsek közt nézelődő, beszélgető emberek láthatók Conrad Gyula (1877–1959) rézkarcán, mely könnyed eleganciát tükröz. Conrad a sokszorosító grafika minden válfajában alkotott, a fametszettől a rézkarcig. 1903-tól szerepeltek a Műcsarnok tárlatain fametszetei, rézkarcai és litográfiái. Külföldön, Münchenben és Párizsban, 1909-ben Olaszországban is képezte magát. A Kellner István nevére szóló francia nyelvű „Librairie Étienne Kellner” feliratú grafika 1921-ben készült. A képen a férfiak mellett feltűnő elegáns úri hölgyek mutatják, hogy ekkorra már a női olvasóközönség is kiterjedt lett, sok nőnek szóló vagy nőknek ajánlott kiadvány jelent meg. A képre aprólékos kidolgozottság jellemző, az alkotó figyelt a kis részletekre is, hitelesen visszaadva egy könyvkereskedés miliójét, a keresgélés,

a nézelődés, a vásárlás folyamatát – az egyik hölgy kezében például egy lornyont is megőrkített, amivel szemléli az elé tett anyagot, a másiknál legyezőt látunk. (11. ábra)

11. ábra. Conrad Gyula rézkarca (Lelőhely: OSZK, jelzet: Exl.K/183)

A gazdag könyvvállományra helyezi a hangsúlyt Conrad Gyula másik, „Fachbücherei Stefan Kellner” feliratú, 1920–1921 körül keletkezett ex librise, melyen a könyvek több helyiséget is betöltenek, a földtől a plafonig sorakoznak a polcon. Kellner könyvkereskedésének gazdag kínálatába eljutottak a legfontosabb, nyugat-európai gyűjtők körében keresett régi és legújabb könyvek. A hátsó helyiségben faragott dolgozóasztal látható karosszékkal. A könyvek mozgatóját a könyvespolchoz állított létra segíti. (12. ábra)

Szintén a társasági élet egyik fontos színteréként mutatja be a könyvesboltot Gara Arnold rézkarca 1921-ből, a boltra utaló felirattal: „Ex libris der Buchhandlung Stephan Kellner Buda-Pest”. Az ex librisen életképet láthatunk, a könyvkereskedésben öt előkelő sze-

12. ábra. Conrad Gyula rézkarca
(Lelőhely: OSZK, jelzet: Exl.K/201)

mély (négy férfi és egy nő) ül az asztalnál, mindannyian a könyvük fölé hajolva olvasnak. A grafika rendezőelve a fény-árnyék hatás, az alakok az előtérben a lámpa fényében megvilágítva kapnak hangsúlyos megjelenítést, és mögöttük, a sötét háttérben rajzolódanak ki a könyvespolcok körvonalai, rajtuk – a használatot tükrözve – némileg rendezetlenül sorakoznak a könyvek. (13. ábra)

A több száz ex librist alkotó német Fritz Bötelt (1896–1984) a tájképművészek közé sorolják, a „Sammlung Kellner” feliratú rézkarca ex librise kivételesen enteriőrt, terembelsőt mutat be. A háttérben jól meg-
rakkott könyvespolcok láthatók,

13. ábra. Gara Arnold rézkarca
(Lelőhely: OSZK, jelzet: Exl.K/193)

a polcokon felül és az asztalon tárgyak, vázák és a középpontban női aktot megformáló nagy méretű torzószobor kap megjelenítést. E tárgyak, régiségek mutatják, hogy Kellner könyvkereskedésébe a könyveken kívül grafikai albumokat, mappákat és sok egyéb, a művészethez kapcsolódó dolgot, műkincset is beszerzett – a vevők igényeihez igazodva. (14. ábra)

14. ábra. Fritz Bötelt rézkarca
(Lelőhely: Exlibrismúzeum, left. sz.: 60349)

Kellner István 1925-től (más forrás szerint már 1924 végétől) Bécsbe tette át a székhelyét, és néhány évig ott folytatta könyv- és műkereskedői vállalkozását, 1926. februárig a Geroldgasse 5.-ben, majd 1927. februárig a Schlagergasse 11.-ben. Innen Inzersdorfba távozott, mely akkor még önálló község volt (jelenleg Bécs 23. kerületének, Liesingnek a része). Élete további alakulása még kutatások tárgyát képezi. (15. ábra)

15. ábra. Bécs, Schlagergasse 11.
(Fotó: Bezirksmuseum Alsergrund, Bécs)

Kellner István egyik legfőbb, máig ható érdeme, hogy fontos feladatának tartotta a művészi ex librisek és könyvek készítésének, forgalmazásának és gyűjtésének előmozdítását hazai és nemzetközi szinten, amiért rengeteget munkálkodott. Az imént bemutatott, Kellner könyvkereskedését és gyűjteményét hirdető, igényes kiállítású kisgrafikák a reklám mellett a művészi cél szolgálataiban is álltak, e művek az utókor számára fontos kultúrtörténeti értéket képviselnek, betekintést nyújtva egy, a 20. század első felében tevékenykedő bibliofil ember, egy elhivatott könyvkereskedő életébe. (16. ábra)

16. ábra. Stefan Kellner:
Ex libris und Gelegenheitsgraphik
(Budapest, 1921)

IRODALOM

- ◆ *Ex libris Kellner István – Iparművészeti Múzeum*, <https://gyujtemeny.imm.hu/kereses?s=1&q=Ex+libris+-+Kellner+Istv%C3%A1n>
- ◆ Farkas Judit Antónia: *Két bibliofil vállalkozó: Reiter László és Kellner István*, *Ars Hungarica*, 2011/4. sz., 37. évf., 32–54., http://real.mtak.hu/54564/7/ket_bibliofil_vallalkozo.pdf
- ◆ Farkas Judit Antónia: *A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949)*, *Magyar Könyvszemle*, 2011/3. sz., 342., https://real.mtak.hu/54562/1/EPA00021_Magyar_Konyvszemle_2011_3_03_u.pdf
- ◆ Gróf József: *Kellner István könyvkiadó signettje*, *Magyar Grafika*, 1921/10. sz., 155., 162., https://epa.oszk.hu/02500/02506/00020/pdf/EPA02506_magyar_grafika_1921_10.pdf
- ◆ *Kellner István könyvesboltjának kiállítása az Ernst-Múzeumban*, előszó: Kellner István, Budapest, kiadó nélkül, 1919, 3–4.
- ◆ Kellner, Stefan: *Ex libris und Gelegenheitsgraphik*, *Katalog III.*, Budapest, 1921.
- ◆ *Néhány szó az ex libris-gyűjtőkhöz*. In: *A Gyűjtő*, szerk. dr. Siklóssy László, Budapest, Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete, 1912, 42–44.
- ◆ *Neue Mitglieder*. In: *Mitteilungen des Vereins für Exlibriskunst und Gebrauchsgraphik E. V. zu Berlin*, Dezember 1912, 21., https://archive.org/details/bub_gb_0_kwAQAAAMAAJ/page/n317/mode/2up
- ◆ Rath, Peter: *Stefan Kellner. Sammler, Buch- und Kunsthändler, Kunstantiquar*, 2020., https://www.exlibris.or.at/?page_id=918
- ◆ Simon Melinda: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1921–1940 / Hungarian printers' and publishers' devices 1921–1940*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2023, 84.
- ◆ *A Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete tagjai (lezáratott 1912. december 1.)*. In: *A Gyűjtő*, szerk. dr. Siklóssy László, Budapest, Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete, 1912, 447–451.
- ◆ *Tauschrubrik*. In: *Mitteilungen des Vereins für Exlibriskunst und Gebrauchsgraphik E. V. zu Berlin*, Dezember 1912, 25., https://archive.org/details/bub_gb_0_kwAQAAAMAAJ/page/n317/mode/2up
- ◆ Vasné dr. Tóth Kornélia: *A könyvkereskedő, műgyűjtő Kellner István – Ex libris gyűjtők, gyűjtemények. 42. rész*, OSZK-blog, 2024. 01. 02., https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2024/01/02/a_konyvkereskedo_mugyujto_kellner_istvan_ex_libris_gyujtok_gyujtemenyek_42_resz,
- ◆ *Verzeichnis der Mitglieder der Österreichischen Exlibris-Gesellschaft im Jahre 1912*. In: *Österreichische Exlibris-Gesellschaft, X. Jahrbuch*, Bécs, 1912, 88., <https://austria-forum.org/web-books/exlibris-10de1912isds/000103>

A GRAFIKÁK LELŐHELYEI

- ◆ Exlibrismúzeum = 1. Magyar Virtuális Exlibrismúzeum
- ◆ IM = Iparművészeti Múzeum
- ◆ *Kiadói és nyomdászjelvények...* = Simon Melinda: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1921–1940 / Hungarian printers' and publishers' devices 1921–1940*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2023, 84.
- ◆ *Magyar Grafika*, 1921/10. = Gróf József: *Kellner István könyvkiadó signettje*, *Magyar Grafika*, 1921/10. sz., 155. és melléklet
- ◆ OSZK = Országos Széchényi Könyvtár (Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár)

WWW.KEMENYFEM.HU

KEMÉNYFÉM

KFT